

PREZENȚA AVIAȚIEI ROMÂNE ÎN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI, ÎN ANII 1916-1917

Prof. Vasile TUDOR

Cuvinte cheie: aviația românească, Primul Război Mondial, sud-estul Transilvaniei
Key words: *Romanian aviation, First World War, South-East Transylvania*

Resumé

Meme insouffisant doté, l'aviation roumaine a fait des efforts au cours des missions revenues dans la première campagne du première guerre mondiale. Elle a continué le faire avec succes dans la campagne de Moldavie aussi, en surveillant l'ennemi de n'avancer dans le pas Oituz.

Dans le meme maniere, a surveille tout le temps l'ennemi trouvé au cote de sud-ouest de Transilvanie.

Dintre toate armele, cea care a suferit cel mai mult din cauza dotării a fost tocmai aviația, deși ea avea să joace un rol important în desfășurarea luptelor. Totuși, s-a pornit la război cu un număr de 42 de avioane vechi, folosite mult timp și pentru școală, dintre care numai 28 au putut să fie trimise pe front¹.

Ele au fost împărțite în cele 4 Grupuri de aviație, ce urmau a fi puse la dispoziția fiecăreia dintre armate. Armata a II-a i-a revenit Grupul 2 Aviație, zis și Băicoi, după numele terenului pe care a staționat o perioadă de timp.

Cum la 16 august (28 august stil nou) 1916, armata română a intrat în Brașov, Grupul de aviație, ce se compunea numai dintr-o escadrilă cu două avioane, a trebuit s-o urmeze, pentru a se afla în apropierea sectorului său de luptă. Cu această ocazie, în ziua de 18 august 1916, lt. av. Gheorghe Negrescu, ce a pilotat un avion tip „Aviatic”, și lt. av. Ioan Peneș, aflat la bordul unui avion tip „MF” de 80 CP, au decolat de la Băicoi. Cu toate că amândoi erau conștienți de riscurile unui zbor peste munți, ei și-au îndreptat hotărâți avioanele spre nord, cu intenția de a ateriza la Brașov.

Din cauza unei defecțiuni la motor, avionul lui Gh. Negrescu a luat foc în aer, fapt ce l-a obligat să aterizeze cât mai repede la Buda – Prahova². Celălalt aviator a trebuit să facă aceeași manevră la Azuga, din cauza norilor care „țâiau” munții. Abia în ziua următoare, când condițiile atmosferice au fost mai favorabile, Ioan Peneș a decolat, trecând, astfel, primul Carpații în zbor, ca apoi să aterizeze pe un teren situat între Dârste și Brașov. Întâmplarea a făcut ca acel transilvănean,

născut în Satulung-Brașov, la 10 iunie 1892, care urmase cursurile liceului la Buzău, să fie primul aviator român care a trecut Carpații în zbor, făcând astfel realitate din visul lui Vlaicu. El a înfăptuit aceasta la 19 august 1916, sărutând cu emoție pământul strămoșesc, după care a trecut la căutarea unui loc potrivit pentru un câmp de zbor, undeva la nord de Brașov. Marele eveniment nu a scăpat românilor transilvăneni, care l-au consemnat și în „Gazeta Transilvaniei” nr. 283 /1916.

Ioan Peneș a trecut la îndeplinirea misiunilor de război chiar din 20 august, o dată cu prezentarea la escadrilă a slt. obs.(r) Ion Chirițescu, artilerist și observator aerian, brevetat. Împreună cu acesta, el a plecat în prima recunoaștere de război, urmând itinerariul Brașov–Feldioara-cursul Oltului-Agnita-Făgăraș, aruncând și manifestele adresate populației. Fiind singurul pilot, până la 26 august, când la comanda escadrilei a sosit lt. av. Al. Pașcanu, a executat șapte misiuni de recunoaștere. Două zile mai târziu s-a prezentat la escadrilă lt. av. Ion Mărășescu, căruia Ioan Peneș i-a predat avionul ce-l folosea până atunci și a plecat la București pentru a aduce altul, botezat de el „Satulung”. S-a întors la 17 septembrie 1916, trecând din nou munții în zbor, însă, de această dată, a fost însoțit de slt. av. Cicerone Olănescu, care a pilotat un avion „MF” de 80 CP. Peneș a adus un avion tip „Farman 40” cu motorul de 130 CP, care avea montată și o mitralieră.

În toamna anului 1916, s-au adus avioane noi, așa cum au fost: 19 tip „Breguet”, 37 „Farman 40”, 20 „Nieuport”-uri și altele ca motoare, hangare din pânză, și bombe³.

Păcat că, în urma unui accident mortal, primele au fost oprite de la zbor.

După cum este știut, armata română a pătruns și înaintat în Transilvania, folosind pasurile munților. Însă la scurt timp, copleșită de inamicul lăsat nestingherit de aliații noștri, care nu au întreprins acțiuni ofensive, odată cu intrarea noastră în război, a trebuit să se retragă. Sub presiunea trupelor inamice, după bătălia de la Brașov, din 2 septembrie 1916, Armata a II-a română a trebuit să se retragă, ocupând poziții pe crestele munților. Grupul 2 Aviație, al cărui comandant era Ioan Peneș, a început imbarcarea materialelor încă din noaptea de 23 septembrie, rămânând pe fostul lor aerodrom doar cele trei avioane, automobilele, mecanicii și câțiva soldați. Avioanele trebuiau salvate neapărat, fapt pentru care piloții Ioan Peneș, Cicerone Olănescu și Adrian Cașolțeanu, ce ajunseser acolo venind de la Tălmăci, au decolat în primele ore ale dimineții. Dar ceața groasă i-a obligat pe toți trei să aterizeze la Dârste. Acolo, în cele din urmă, s-au scos elicele, s-au demontat motoarele și piesele mai importante de la cele două avioane tip „MF” de 80 CP, după care s-a dat foc la ce mai rămăsese din ele. Numai Ioan Peneș, bazându-se probabil, pe aparatul său mai nou și cunoscând bine locurile - era doar din părțile acelea - s-a încumetat de a trecut din nou munții, ajungând bine la Băicoi, după ce a străbătut un strat sau două de nori.

La 28 septembrie, tocmai când avea loc bătălia de la Oituz, unde a fost oprită pentru prima dată înaintarea inamicului, Grupul 2 Aviație executa cea de-a 25-a recunoaștere aeriană. Atunci, lt. av. Gheorghe Negrescu, însoțit de Ion Chirițescu, a trecut și el peste munți, urmând traseul Băicoi-Predeal-Dârste-Vârful Videanu-Băicoi, căutându-l pe inamic. La 1 octombrie, același aviator, împreună cu lt. Ermil Gheorghiu ca observator aerian, a avut de îndeplinit o misiune de zbor peste munți, executând o reușită recunoaștere pe itinerariul Băicoi-Predeal-Muntele Neamțului-Muntele Susaiul- Muntele Retevoiu-Clăbucetul Mare-Pasul Predeluș-Băicoi. De asemenea, la 2 octombrie, Ioan Peneș avându-l coechipier pe Ion Chirițescu, a revenit în zbor peste munții din Transilvania, urmând un traseu ce pornea de la Băicoi și continua pe la Predeal -Bran -Cristian -Bran -Dârste- Predeal -Băicoi. Este interesant de subliniat că, în timpul acelei misiuni de recunoaștere, deși au fost încadrați de artileria inamică care le-a

perforat în câteva locuri aparatul, cei doi au reușit să bombardeze aerodromul inamic din Brașov, distrugând un hangar. Cu toate că văzuseră la Brașov mai multe avioane inamice, la 4 octombrie, Ioan Peneș, avându-l ca observator pe Ioan Ferderber, abia sosit din școală, a executat un zbor pe ruta Băicoi-Predeal -șesul Bărsei -pasul Bran -Rucăr-Dragoslavele - Câmpulung. Vrând să aterizeze la Câmpulung, spre a raporta situația urgentă, în momentul începerii coborârii de la 2000 m a fost luat în primire de artileria inamică, iar când a ajuns la 3-400 m, și de infanterie. Avionul a fost grav avariat, fapt ce l-a obligat pe pilot să aterizeze forțat într-un teren nepotrivit, distrugându-l. Aviatorii au scăpat numai cu câteva leziuni ușoare⁴. Peste trei săptămâni, tot Ioan Peneș a dus la îndeplinire cea de-a 33-a misiune de recunoaștere pe ruta Băicoi -Cristian -Râșnov -Tohan -Bran -Rucăr -Dragoslavele -Lerești -Băicoi. La 28 octombrie 1916, cu Ermil Gheorghiu la bord, ca observator, el a zburat peste muntele Clăbucetul -Predeal -Tohanul Nou -Moeciu -Bran -Predeluș -Băicoi. Atunci, a bombardat bivouacurile inamicului de la Predeal și a descoperit coloane inamice ce înaintau dinspre Dragoslavele, spre Tohanul Nou.

Fiind nevoiți să ne retragem spre Moldova, Grupul 2 Aviație, după ce a trecut prin mai multe localități, s-a stabilit pe terenul de la Răcăciuni.

Din Moldova, când vremea a oferit o vizibilitate corespunzătoare, Ioan Peneș era în zbor cu aparatul său, deși postul de pilotaj al acestuia nu avea nici măcar un parbriz rudimentar. Așa a procedat la 21 ianuarie 1917, când, împreună cu observatorul francez Roger Lucy, a reușit să facă peste 80 de fotografii liniilor frontului din Moldova. Acestea se executau cu multă atenție. Avionul trebuia să zboare o perioadă de timp mai mult în linie dreaptă, ceea ce îl expunea tirului de la sol și să miște cât mai puțin posibil în jurul axelor sale, pentru că acele clișee se asamblau în laboratoarele fotografice. Tot atunci, cei doi au bombardat Fabrica de Cherestea din Valea Sușiței. Că au avut situații ca aceea din 27 ianuarie 1917, când au lansat bombe asupra aceleiași fabrici, dar ele nu au explodat, ori ca aceea din 17 ianuarie, când, din cauza zăpezii prea mari, caporalul Vincent a capotat, avarlind avionul, este o realitate dureroasă. La 27 ianuarie, însoțit de observatorul Dumitru Bădulescu, Ioan Peneș a trebuit să zboare peste 3 ore, pe un ger strașnic. A repetat

celelalte corporațiuni cu cădere pe teritoriul județului, mai vârtos cu organele bisericești și școlare. Sibiu, din ședința Comitetului Central ținută în 28 septembrie 1923, Președinte, Vasile Goldiș”²⁷.

Prin valoarea și frumusețea conținutului și mesajului său, documentul vorbește grăitor despre rolul Asociațiunii ASTRA în păstrarea trează a conștiinței naționale a românilor transilvăneni, înainte și după Marea Unire de la 1 decembrie 1918, reprezentând în același timp, un îndemn la continuarea strălucitelor tradiții astriste, până astăzi, când se împlinesc 150 de ani de la înființarea ASTREI.

În anul 1933, Primăria Sf. Gheorghe, trimite o adresă Anei Bengeanu „chiriașa cinematografului”, prin care solicită „reținerea sălii festive, pe ziua de 1 decembrie 1933, de la ora 2-7 p.m., pentru Asociațiunea ASTRA, pentru organizarea unui festival dedicat aniversării Unirii”²⁸.

Din circulara semnată de prefectul jud. Treiscaune, dr. Valer Bidu, privind sărbătorirea zilei de 1 decembrie 1934 „cu ocazia aniversării zilei în care s-a proclamat unirea Ardealului și Banatului, cu Vechiul Regat”, aflăm că serbarea care a avut loc în sala teatrului orășenesc, a fost urmată de un „festival” organizat de Despărțământul Astra²⁹.

În circulara Prefecturii jud. Treiscaune, privind organizarea sărbătoririi zilei de 1 Decembrie 1935, se menționează: „Ziua de 1 Decembrie 1935, va fi sărbătorită și în acest an, ca și în anii precedenți, cu solemnitatea ce se cuvine aniversării zilei în care Ardealul și Banatul au proclamat la Alba Iulia unirea lor cu vechiul Regat. În anul acesta toate serbările de 1 Decembrie vor trebui să aibă caracterul de protest împotriva tendințelor revizioniste maghiare și să se accentueze cu multă hotărâre deciziunea neclintită a populației din Ardeal și Banat de a nu ceda nicio brazdă din patrimoniul național, și de-al apăra la nevoie cu jertfa sângelui. Asociațiunea „Astra” și Liga Antirevizionistă Română, pentru a întări tot mai mult solidaritatea și conștiința națională și pentru a ne manifesta față de dușmanii țării noastre uniți într-un singur și puternic bloc național, au hotărât organizarea unor serbări antirevizioniste în toate comunele țării”³⁰.

Festivalul de colinde și obiceiuri de iarnă „Crăciunul la români”, organizat din anul 1990, la Sf. Gheorghe și alte localități din județul Covasna, de către Fundația Culturală „Mihai Viteazul”, a început practic în anul

1939, din inițiativa ASTREI și organizației Straja Țării. În acest sens, stă mărturie, afișul manifestării intitulată „Serbarea datinilor strămoșești”: „Straja Țării. Centrul de Îndrumare, Sf. Gheorghe organizează cu binevoitorul concurs al cohorței străjerești și al Asociațiunii Culturale „ASTRA”, din localitate Serbarea datinilor strămoșești, în sala Teatrului orășenesc, la 20 decembrie 1939, orele 16. Program: I Imnul Regal - cântat de străjeri, străjere și asistență; deviza și crezul. - prezentate de o elevă; Cuvântul d-lui director I.R. Ionescu; Cântece de stea – Școala primară nr. 1; Colinde și cântece de stea – Gimnaziul de băieți; Colinde – ASTRA; Bună dimineața la Moș Ajun- Gimnaziul de fete și Centrul de Îndrumare strejeresc; Colinde – Gimnaziul de fete; Colinde – Centrul străjeresc și Gimnaziul de fete; II Piesa „În zile de sărbători”, de pr. Gh. Savin. În cadrul piesei sunt prezentate dintre datinile strămoșești – irozii, căiuții, capra, plugușorul, sorcova; III Marșuri străjerești: Imnul nostru – prezentat de străjeri și străjere; Cu noi este Dumnezeu. Programul muzical se execută sub conducerea d-lui prof. Adrian Petrovanu. IV. Procesiunea colindătorilor cu opriți la: Centrul de Îndrumare Străjerească; Cercul militar; Gimnaziul de fete, și de băieți; Prefectura județului și Piața orașului”³¹.

Din bogata corespondență referitoare la colaborarea dintre Despărțământul ASTRA Treiscaune și ASTRA Basarabeană redăm următoarele două documente:

„Asociațiunea Culturală „ASTRA BASARA-BIEI”, Chișinău, str. Principile Nicolae no.25, telefon 75,

Stimate Domn (scrisoarea este adresată primarului orașului Sf. Gheorghe, reședința fostului județ Treiscaune – n.n.), Asociațiunea noastră s-a bucurat în anii trecuți de o deosebită simpatie din partea D-vs., prin sprijinul material mărinimos ce ați binevoit a ne acorda, grație căruia am putut satisface cele mai arăzătoare nevoi ale propagandei culturale în provincia noastră. Este îndeobște cunoscut că:

a) dintre toate provinciile alipite, Basarabia noastră este cea mai înapoiată în ce privește dezvoltarea culturii românești și rededeptarea conștiinței naționale;

b) în această direcție, din pricina împrejurărilor și a altor nevoi mai urgente pentru consolidarea țării, nu s-a făcut îndeajuns în acești 15 ani de la Unire;

c) cel mai solid mijloc în lupta pentru combaterea mirajului vechii culturi a Colosului de

pentru construirea „magazinului de consum și depozitului de sare ce se va instala în clădirea Asociațiunii ASTRA din Sf. Gheorghe, Str. Regele Carol al II-lea nr. 8”. Este vorba de transformarea unei magazii din curtea Despărțământului ASTRA Treiscaune în magazine, pentru asigurarea unei surse de venit suplimentar²⁵.

Dacă în anul 2011, se împlinesc 150 de la înființarea Asociațiunii, prin intermediul documentelor de arhivă aflăm discursul referitor la rolul și obiectivele ASTREI, la împlinirea a 75 de ani de la înființarea ei. „Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român” – ASTRA – împlinește anul acesta (1936 – n.n.) 75 de ani de existență. Activitatea ei de trei sferturi de veac e cunoscută în toată România. Ea a fost o fortăreață a românismului din Ardeal și Banat înainte de unire, iar după întregirea neamului are misiunea de a ajuta la salvarea poporului nostru din situația de foști supuși la aceea de stăpâni. Avem nevoie de cetățeni români plini de vigoare sufletească și trupească; de oameni luminați pentru a ști să-și fructifice patrimoniul național; de plugari cu sensibilă conștiință națională și pătrunși de spiritul solidarității, al disciplinei și al respectului autorității.

ASTRA, după unire, muncește cu râvnă și spor în aceste domenii, dar în criza economică și financiară de azi sunt aproape de epuizare și mijloacele ei materiale. În ultimii ani, Statul nu a putut să-i dea ajutoarele corespunzătoare, iar cotizațiile membrilor aparținând despărțământelor ei sunt foarte neînsemnate.

Iată pentru ce am crezut că e bine, la jubileul de 75 de ani al Asociațiunii, să instituim o zi a ASTREI, în care fiecare român conștiincios să-și dea concursul său la marile scopuri naționale pentru care ea lucrează. Ziua ASTREI am fixat-o pentru fiecare an la Sf. Rusalii, a doua zi, când se vor face festivaluri și serbări culturale la sate și la orașe, în folosul așezământului nostru atât de venerabil. Nu ne îndoim că apelul nostru va avea răsunetul cuvenit și va strânge, în al 75-lea an al ei de existență, pe toți bunii români în jurul ASTREI”, Sibiu, 1 mai 1936, IULIU MOLDOVAN, președintele „Asociațiunii”²⁶.

În calitatea sa de „depozitară a idealului național și a desăvârșirii lui prin cultură” ASTRA a fost principala organizatoare a manifestărilor consacrate marcării, în fiecare an, a zilei de 1 decembrie, ziua Marii Uniri. În Fondul Prefectura județului Treiscaune, aflat

în păstrare la Arhivele Naționale Covasna, am identificat un document emis de conducerea Asociațiunii ASTRA, din Sibiu, în toamna anului 1923, purtând semnătura președintelui Asociațiunii, marele om politic și de cultură Vasile Goldiș. Documentul este adresat prefectului județului Treiscaune, din vremea respectivă, dr. Isidor Rauca Răuceanu (fiul învățătorului Elie Rauca, din Hăghig – n.n.) și are următorul conținut: „Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român („Astra”), Sibiu, 1 octombrie 1923, nr. 501, Domnule Prefect, Aducerea aminte despre momentele mari ale trecutului, la toate națiunile care vor să trăiască, este izvor de îndemnuri spre viitoarea înălțare. Cu atât mai vârtos neamul nostru, ieșit abia de curând din lanțurile robiei va trebui să – și ia călăuză pentru viitor făclia faptelor mari ale înaintașilor și sărbătorind cu pioasă aducere aminte trecutul va putea mai trainic să-și întemeieze viitorul. Și cine ar tăgădui, că minunea zilelor noastre, care este, după atâtea veacuri de suferințe și umilire, unirea tuturor Românilor într-un Stat național, rămâne pentru toate timpurile epoca cea mai înălțătoare a istoriei noastre?

Cuvine-se deci, ca măreața înfăptuire a acestei uniri să fie comemorată cu însuflețire și pietate din generații în generații. Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român, depozitară a idealului național și a desăvârșirii lui prin cultură și înaintare, se simte chemată și îndemnată să țină în evidență momentele istorice potrivite pentru întărirea mândriei naționale și înălțarea sufletească a neamului.

Apropiindu-se deci, ziua cea mare de 1 Decembrie (18 Noiembrie st. v.) la care zi în anul 1918 neamul românesc din Ardeal, Banat și Țara Ungurească, în măreața sa adunare națională de la Alba –Iulia, într-un gând a proclamat unirea sa cu patria mamă într-un singur stat național, care este România Mare, ca și în anii trecuți, astfel și acum „Asociațiunea” trimite tuturor românilor îndemnul său patriotic de a serba în chip cuviincios pretutindeni și de către toți comemorării acelei zile mărețe. Cu deosebit respect Vă rugăm deci, Domnule Prefect, să binevoiți a da prețiosul Dv. concurs la aranjarea comemorării acelei mărețe zile pe teritoriul județului, ce se află sub înțeleapta cărmuire a Dv., ori întrucât din altă parte din orice motiv nu s-ar iniția asemenea comemorări, să binevoiți a lua Dv. inițiativa acelei serbări dimpreună cu toate

La Adunare Generală a Asociațiunii, ținută la Tg. Mureș, în 1934, s-a discutat pe larg „marea problemă de a reîntoarce pe frații noștri la limba și legea lor strămoșească”, și s-a elaborat un proiect cuprinzător privind activitatea culturală în „secuime” care, fără sprijinul financiar al guvernului nu se putea finaliza. Problematika „readucerii la matcă” a românilor din „ținuturile secuizate” a devenit una din prioritățile perioadei respective. Ea s-a aflat în atenția opiniei publice, a principalelor instituții de stat centrale și locale, a Patriarhiei și Academiei Române, bucurându-se de un larg și generos sprijin din partea mijloacelor de comunicație în masă, scrise și vorbite. Problema acută a conservării identității etnice a românilor din zona secuizată devenise una dintre temele „cu care nu se glumea”, fiind unanim considerată „o mare problemă de stat”, „una și aceeași pentru toți guvernării țării, indiferent de culoarea politică”.

Din inițiativa ministrului educației naționale, Gheorghe Angelescu, în noiembrie 1935, la Târgu-Mureș, a fost convocată o consfătuire care a dezbătut, din nou, problema „readucerii românilor maghiarizați la patrimoniul strămoșesc”, manifestare la care au participat înalte fețe bisericești ortodoxe și greco-catolice, parlamentarii și prefecții județelor cu români maghiarizați, șefii instituțiilor culturale și de învățământ din zonă și, bineînțeles, reprezentanții Astrei¹⁹.

În anul 1942, istoricul maghiar I. Toth Zoltan, a scris lucrarea „Activitatea de românzare a ASTREI în secuime”. Ideile difuzate atunci încep să-și facă loc și astăzi, la 150 de ani de la înființarea ASTREI. Autorul își propunea să „dezvăluie”... „rolul jucat de ASTRA românească în procesul de... românzare a secuilor”, bazându-se pe studierea unor documente ale Asociațiunii, dar mai ales pe documentele rezultate din investigațiile „serviciilor” maghiare. Astfel, „ASTRA este prezentată ca un factor de dezechilibru în viața pământului transilvan și mai apoi ca un instrument ce s-ar fi pus în serviciul statului pentru deznaționalizarea forțată a secuilor”²⁰. I. Toth Zoltan „a semnalat și o excepție: Despărțământul ASTRA Mureș... Ei n-au năvălit în casă prin dărâmarea ușilor, dovadă fiind subiectele cumpătate ale prelegerilor, metoda de lucru, tonul moderat și nu alarmant. Planul comun de activitate l-a întocmit profesorul cu mare experiență, din Târgu-Mureș, Ion Bozdog”²¹. Cartea se voia în fapt, o justifica-

re a crimelor, ororilor, schingiuirilor, expulzărilor și deportărilor în lagărele de muncă, înfăptuite împotriva românilor din teritoriul de Nord al Transilvaniei, în cei doi ani trecuți de la Dictatul de la Viena, de către o parte a localnicilor maghiaro-secu, precum și de autoritățile de ocupație militară și ale administrației civile ungurești.

Un răspuns, calificat și argumentat, la această falsificare a istoriei Astrei, cât și a Istoriei Românilor de altfel, l-a dat prof. dr. Ion Bozdog în cartea sa „ASTRA și românii din secuime”, demonstrând, că „procesul într-adevăr abominabil al deznaționalizării altor neamuri, este o specialitate a neamului d-sale (unguresc n.n.)”. „ASTRA n-a făcut în întreaga sa activitate, dinainte și de după război, decât o încercare de reabilitare a demnității și conștiinței românești în inimile fiilor neamului, care ne-au aparținut, și ne aparțin și astăzi ca sânge, limbă, tradiție și conștiință națională!”²².

Numeroasele documente, din arhivele ASTREI, ale Arhivelor Naționale, ale altor instituții centrale și locale, referitoare la activitatea despărțământelor din zona secuizată, infirmă aserțiunile istoricului ungar, ajuns să ocupe chiar și fotoliul de președinte al Academiei Ungare. De asemenea, acțiunile și manifestațiile despărțământelor din această parte de țară sunt redată în publicațiile astriste centrale, în mod deosebit în revista „Transilvania”, precum și în cele locale, din care menționăm „Astra Ciucului” (1934-1936) și „Buletinul ASTRA” (1929, 1938-1940), editat de Despărțământul Central al județului Treiscaune.

Dintre documentele aflate în fondul ASTRA, aparținând filialei Covasna a Arhivelor Naționale, aducem în fața dumneavoastră câteva care să oglindească preocupările aștristilor din Treiscaune:

Una din reușitele acestora a reprezentat-o achiziționarea și amenajarea imobilului din str. Regele Carol din Sfântu Gheorghe, în „Casă Națională”²³.

În anul 1935, Despărțământul Central Treiscaune „Astra”, cu sediul în Sf. Gheorghe cere piatră în mod gratuit, pentru repararea localului său. În decizia primarului se menționează: „Se aprobă Despărțământului „Astra” din Sf. Gheorghe 7 m³ piatră în mod gratuit și fără transport din cariera orașului, care se va folosi pentru repararea localului propriu”²⁴.

În anul 1938, Cooperativa „Izvorul” a personalului Fabricii de Tutun solicită autorizație

adunarea de organizare a noului despărțământ pentru plasa Cristur... la care au participat cea mai mare parte a Românilor din Cristur, preoți, învățători, țărani din comunele vecine și alți oaspeți, între care se numără și d-na Viorica Timotei Popovici, din Sibiu, fiind prezidată de dl. I. Neagoe, conferențiarul Asociațiunii”¹⁰. Din inițiativa Astei județene s-au ținut conferințe la Voșlobeni, Livezi și Ghimeș, precum și serbări, cu ocazia zilelor de 24 ianuarie, 10 mai și 1 decembrie, cu „care ocazie Astra a colaborat cu școala medie de fete din localitate și coruri de copii de școale primare de stat”¹¹. Peste doi ani, despărțământul cuprindea 56 de comune, din care două comune urbane și 54 rurale, aparținând celor patru plase din județ. Pe lângă cel din Miercurea-Ciuc, mai era despărțământ în Sânmartin și trei subcentre la Voșlobeni, Frumoasa și Ghimeș-Făget, înființate la 1 ianuarie 1926. În toate cele cinci localități enumerate, existau și biblioteci populare¹².

Un alt despărțământ central județean era cel de la Odorhei, care cuprindea, în anul 1927, 27 de comune, și al cărui președinte era protopopul Iuliu Laslo. Activitatea despărțământului s-a remarcat prin promovarea unei strânse colaborări cu liceul de stat din localitate, în organizarea conferințelor cu ocazia serbărilor naționale, și prezentarea unor piese de teatru cum au fost: „Înșiră-te Mărgărite” de V. Eftimiu, „Fântâna Blanduziei” de V. Alecsandri și „Românșoșii” de Rostand. O activitate rodnică a desfășurat și nou înființatul despărțământ de plasă Ocland, din despărțământul central județean Odorhei, condus de dr. Macedon Cionca care a reușit „să înființeze „cercuri culturale” în comunele: Bățanii Mici, Brăduț, Vârghiș, Jimbor, Merești, Lueta, Mărtiniș, Aldea, ...unde s-au prezentat serate literare și religioase la care au participat „delegați de la despărțământ în frunte cu președintele”¹³.

Alături de aceste despărțăminte, la 1 noiembrie 1934, s-a înființat și despărțământul de plasă Gheorgheni-Ciuc, condus de Teodor Chindea, a cărui activitate s-a evidențiat prin organizarea, la Gheorgheni, a unei școli țărănești pentru bărbați, cu 14 cursanți, și prin cele 12 conferințe susținute în fața publicului românesc al localităților¹⁴.

La 9 septembrie 1937, președinții despărțământelor Treiscaune, Ciuc și Odorhei au luat parte la conferința de la Brașov organizată de conducerea centrală a Astei. „Pe lângă președinții despărțământelor – se arată în rapor-

tul general – au luat parte la această conferință d-nii Insp. Gen. Țeposu, Director gen. Ionescu și Director gen. Al Of. De Statistică Dr. Sabin Manuilă. Fiecare despărțământ și-a expus cu acest prilej programul de lucru, posibilitățile lui de realizare. Sub îndrumarea d-lui Iuliu Moldovan, Președintele Astei s-a căutat ca acest program să fie încadrat în planul general al Asociațiunii și armonizat cu programul de lucru al guvernului. Cea mai mare parte dintre promisiunile făcute au fost duse la bun sfârșit”¹⁵.

În întreaga perioadă interbelică, sprijinul dat de Asociațiune românilor din zona secuizată se înscrie într-un plan mai larg de ajutorare a românilor din „zonele primejduite” – în care erau cuprinse și sudul Basarabiei și Dobrogea -, regiuni unde deznaționalizarea populației românești a continuat – pe cale pașnică – după nașterea României Mari. Reînvierea Astei în Arcul Intracarpatic demonstra, odată în plus, necesitatea activităților specifice Asociațiunii într-un spațiu în care „timorarea populației locale atâta amar de timp și politica de deznaționalizare forțată, explicau unele reacții inhibitorii”¹⁶. După reactivarea despărțământelor centrale județene Treiscaune, Miercurea Ciuc și Odorhei, cu toate greutățile întâmpinate, asistăm la o adevărată renaștere națională. Asociațiunea a înființat noi biblioteci populare și revigorat activitatea celor existente, a organizat conferințe și prelegeri, școli țărănești, cursuri de alfabetizare, coruri sătești, echipe de teatru, sezători literare, expoziții etnografice și alte activități artistice și sportive”. Toate acestea au contribuit la „îmbogățirea vieții spirituale a locuitorilor..., la păstrarea nestinsă a flăcării demnității naționale”, Astra devenind, după cum scria T. Cipariu, un adevărat „reazim al naționalității”¹⁷.

Pentru materializarea obiectivelor propuse pe linia promovării culturii românești în zona secuizată, Adunarea Generală a Asociațiunii din anul 1931 a avut loc la Sfântu Gheorghe. Cu acest prilej s-a ținut și ședința festivă a Secțiilor Literare și Științifice ale Asociațiunii, în care profesorul Sabin Opreanu, membru al Secțiunii Etnografice, a prezentat lucrarea „Tiautul secuilor”, studiu „geografic, geologic, și etnografic al acestui ținut, referitor la originea secuilor, raporturile lor cu românii”. Volumul făcea parte dintr-o suită de lucrări având ca temă Istoria Românilor din Arcul Intracarpatic, apărute din inițiativa marelui istoric Nicolae Iorga¹⁸.

s-a desfășurat în stațiunea Vâlcele, la 2 august 1874, cea din 28 iulie 1893, ce a avut loc în stațiunea Covasna, cea a Despărțământului Reghin, din 2 august 1911, de la Toplița „unde au participat un număr mare de intelectuali din întreaga Transilvanie, fiind una din cele mai grandioase manifestări de acest fel organizate de despărțământul amintit”⁴, precum și adunarea generală a Despărțământului Brașov, care s-a desfășurat la agentura Araci, în 29 iunie 1913, la care presa brașoveană aducea deosebite elogii președintelui și membrilor săi: „Onoare ție părinte Aurel Nistor, om harnic, priceput și cu trageră de inimă pentru poporul de sub păstorirea ta și laudă vouă țărani și femei arpătăcene, cari, deși lipsiți de școala dulce românească, n-ați încetat o clipă măcar să țineți cu dragoste și însuflețire la limba, legea și cartea românească”⁵.

De facto și de jure, activitățile ASTREI, în anii războiului, au fost interzise de autoritățile ungurești. La sfârșitul războiului de întregire națională și după Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, despărțămintele Astrei au fost reorganizate. Astfel, din despărțământul Treiscaune-Ciuc se vor forma despărțăminte centrale la nivel fiecărui județ.

În județul Treiscaune, activitatea este reluată, la 28 februarie 1919, prin ședința de reorganizare a Despărțământului Asociațiunii, care a avut loc în sala festivă a Prefecturii din Sfântu Gheorghe. La ședință au participat prefectul Județului Treiscaune, Dr. Nicolae Vecerdea, preotul din Araci, Aurel Nistor, ca delegat al ASTREI, revizorul școlar Eugen Popescu, subprefectul Dr. Victor Roman, notarul Grigore Păltinean și alții. La propunerea președintelui de ședință, pr. Aurel Nistor, s-a hotărât trimiterea a trei telegrame adreseate M.S. Ferdinand I, Regele tuturor românilor, Șefului Resortului Cultelor din Consiliul Dirigent de la Sibiu (Vasile Goldiș, până la 15 martie 1919 și apoi Valer Braniste, până la dizolvarea Consiliului Dirigent, la 10 aprilie 1920 n.n.), și profesorului universitar Nicolae Iorga. Iată conținutul acestora:

a) M.S. Ferdinand I, Regele tuturor românilor, București:

„Românii jud. Treiscaune întruniți astăzi, în Sf. Gheorghe, în mare adunare pentru reorganizarea în acest despărțământ al Asociației transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, își îndreaptă primul gând spre făuritorul marelui ideal, spre acela, care prin sacrificii mari ne-a dezrobuit din sclavia în care vitregla soartel ne aruncase. Trimitem

marelui nostru rege expresiunea sufletelor noastre ale tuturor și cu toții Îi promitem, că întotdeauna Tronul ne va fi ținta și pentru paza lui suntem gata oricând a ne jertfi”.

b) D-lui Șef al Resortului Cultelor, Sibiu:

„Ținuturile Treiscaune sunt acelea, cari au îndurat mai mult de pe urmele asupritorilor, pe cari vitregia soartei ni-i dau ca stăpân. Mare parte din Românii acestor ținuturi și-au pierdut limba noastră românească. Pentru repararea acestei pierderi ne-am întrunit astăzi în Sf. Gheorghe, în mare adunare, ca să reorganizăm Asociația Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român. Cu această ocazie Vă adresăm Domnule Șef prinosul simțămintelor noastre”.

c) Nicolae Iorga, profesor universitar, București:

„Românii din Săcuime – doritori de muncă pentru răspândirea scrisului românesc până și în cea mai ascunsă colibă – văzându-se pentru întâia oară adunați liberi și nestânjeniți, ca să reorganizeze Despărțământul Treiscaune al Asociației transilvane pentru literatura și cultura poporului român, se cugetă cu adânc devotament și cu dragoste la Dv. apostolul muncii și trezirii prin lumină a sufletului românesc. Vom merge înainte pe calea indicată de D-voastră”.

La finalul ședinței se propune „o comisie de candidare pentru alegerea comitetului despărțământului formată din D-ii: 1. Nicolae Râmbețiu, primpr. 2. Ioanichie Mareș, not. Serd. Orf., 3. Ioan Toma, preot, 4. Victor Țărean, dir. Financ. 5. Moise Grecian, preot, pentru despărțământul înființat respectiv reorganizat, iar rezultatele să se comunice în vre-o gazetă din apropiere”⁶.

La 5 iunie 1922, s-a înființat Despărțământul Central Județean Miercurea-Ciuc, care cuprindea „comunele județului, cu excepția a nouă comune, care formează Despărțământul Giurgeu, și avea în subordine alte opt despărțăminte, organizate în opt localități, printre care și Toplița – care a făcut parte din Despărțământul Reghin până la 1918”⁷. La înființare, noul despărțământ, avea doi membri fondatori, 18 membri pe viață și 24 de membri activi⁸. În anii următori, numărul acestora va fi variabil: 49 în 1923; 50 în 1924; 45 în 1927; 40 în 1929; 21 în 1932; 30 în 1935; 31 în 1940⁹.

În anul 1924, Despărțământul Central Județean Ciuc cuprindea 21 de localități din plasa Ciuc, printre care și cel de la Cristurul Secuiesc, unde „pe 21 maiu 1924 s-a ținut